

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ, ВИНИКНЕННЯ І СТАНОВЛЕННЯ БАГАТОГОЛОССЯ

SCIENTIFIC RESEARCH, ORIGIN AND FORMATION OF POLYGOSIS

У статті окреслено особливості наукових досліджень виникнення та становлення багатоголосся. Оскільки народний спів займає значне місце в українській музичній культурі. Маючи багатолітню історію, безпосередній зв'язок з формуванням та розвитком етносу, його світогляду, історичного шляху, народний спів розвивається протягом століть, зберігаючи первинні риси та набуваючи нових. Народна пісня відображає істотні елементи, жанрові ознаки, типові риси народного співу, котрі не завжди можна виявити за готовими фольклорними записами. Це пов'язано з тим, що ряд художніх прийомів і виконавських засобів спостерігається власне у процесі співу. І тільки в процесі виконання простежується їхнє формування і розвиток.

На сучасному етапі в Україні науковці звертаються до народної пісні, народного виконавства, проте узагальнюючих праць на цю тему явно недостатньо.

Трансформаційні процеси культури досліджували А. Бичко, О. Гриценко, І. Дзюба, С. Кримський, М. Попович, Р. Шульга. Н. Доній у статті «Трансформаційні процеси в естетосфері сучасної української популярної культури крізь призму сіверянської культурологічної регіоніки» звертає увагу на те, що українська культура переживає проблематичний та суперечливий процес десакралізації, знецінення традиційних ідеалів, предметів та персонажів, які були пов'язані із традиційною обрядовістю повсякденності. Як наслідок виникають зміни у світовідчутті та ментально-естетичній спрямованості. Інтравертивність традиційної української культури під впливом американізованого візуального продукту, здебільшого не кращого і не довшого, змінюється на екстравертивність.

У статті «Функціональний багаторівневий аналіз народної творчості» С. Грица зазначає, що фольклор, котрий відповів до його специфічних ознак побутує переважно в суспільному середовищі, що генетично сягає докласового періоду та характеризується усними формами побутування, все частіше опиняється в незвичайних для нього умовах урбанізованого середовища і зазнає трансформації своїх первісних функцій. У статті йдеться про «відкрите» і «закрите» середовище існування фольклору. Якщо в системі художніх інтересів жителів міста («відкрите» середовище) фольклор

посідає здебільшого незначне місце, то у жителів сільської місцевості («закрите» середовище) – основне [7].

Ключові слова: народний спів, народна пісня, багатоголосся, репертуар.

The article outlines the features of scientific research on the origin and formation of polyphony. Since folk singing occupies a significant place in Ukrainian musical culture. Having a long history, a direct connection with the formation and development of the ethnos, its worldview, historical path, folk singing has developed over the centuries, retaining its original features and acquiring new ones. Folk song reflects the essential elements, genre features, typical features of folk singing, which cannot always be found on ready-made folklore records. This is due to the fact that a number of artistic techniques and means of performance are observed in the process of singing. And only in the process of implementation can be traced their formation and development.

At the present stage in Ukraine, scholars turn to folk songs, folk performances, but generalizing works on this topic is clearly not enough.

A. Bychko, O. Hrytsenko, I. Dziuba, S. Krymsky, M. Popovych, R. Shulha studied the transformational processes of culture. N. Donyi in the article "Transformational processes in the aesthetic sphere of modern Ukrainian popular culture through the prism of the northern culturological region" draws attention to the fact that Ukrainian culture is experiencing a problematic and contradictory process of desacralization, devaluation of traditional ideals, objects and characters. rituals of everyday life. As a result – changes in worldview and mental and aesthetic orientation. The introversion of traditional Ukrainian culture under the influence of the Americanized visual product, mostly not the best and not perfect, is changing to extroversion.

In the article "Functional multilevel analysis of folk art" S. Hrytsa notes that folklore, which according to its specific features, lives mainly in a social environment that genetically reaches pre-class period and is characterized by oral forms of life, increasingly finds itself in unusual urban conditions. environment and undergoes the transformation of its original functions. The article deals with the "open" and "closed" habitat of folklore. If in the system of artistic interests of the inhabitants of the city ("open" environment) folklore occupies mostly insignificant place, then the inhabitants of rural areas ("closed" environment) – the main [7].
Key words: folk singing, folk song, polyphony, repertoire.

УДК 78.087.684
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/43/2.3>

Сластьон В.М.,
ст. викладач
кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтва

Горобець В.П.,
викладач кафедри музичного мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтва

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Серйозною проблемою стає стрімке зникнення основних носіїв традиційної пісенності – старшого покоління сільського населення. Натомість з'являється безліч псевдонародних, стилізованих пісень. Історико-теоретичні дослідження народної музики відбуваються надто повільно. Це великою мірою пов'язане з транскрипцією народної музики. Дати науці повноцінний запис – це не тільки дати нотний запис. Необхідний

опис способу та обставин виконання, з'ясування місця, яке займає цей твір у народному побуті.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розширення спектру дослідницької проблематики щодо наукового інтересу до теоретичних аспектів українського народного багатоголосся свідчить, що ця тематика досі не ставала предметом наукового дослідження.

Метою статті є висвітлення особливостей наукових досліджень виникнення та становлення

багатоголосся. Оскільки народний спів займає значне місце в українській музичній культурі.

Виклад основного матеріалу. Важливе місце в українській музичній фольклористиці займає проблема народного багатоголосся. Перші публікації українських народних багатоголосних пісень припадають на другу половину XIX століття. Це збірники О. Гулака-Артемівського (1868 р.) та О. Рубця (1872 р.). Ряд цінних записів здійснили українські та російські фольклористи Є. Ліньова, О. Листопадов, А. Конощенко, В. Ступницький. Пізніше українським народним багатоголоссям займались Т. Онопа, А. Лиходій, О. Стебляно, В. Харків, М. Гайдай. Останній видав свої записи окремою збіркою «Зразки народної поліфонії» (два випуски – 1928, 1929 рр.).

Одними з хронологічно перших є наукові праці дослідників українських і зарубіжних фольклористів минулого – Ф. Колесси, Л. Куби, К. Квітки, М. Лисенка, П. Козицького, в яких на багатоманітному національному фольклорному матеріалі досліджено багатоголосну природу української народної пісні.

У ряді наукових досліджень аналізуємо спроби обґрунтування багатоголосної природи української народної пісні. Характерно, що найбільш розвинені форми українського багатоголосся поширені в центральній Україні, де вони виникли хронологічно раніше, аніж в західних областях, і мали складніші і розвиненіші форми, багатоманітні місцеві варіанти, в утворенні яких велику роль відіграли принципи імпровізаційно-варіаційного та імпровізаційно-варіантного виконання.

Розмаїття форм народного багатоголосся зумовлено середовищем виникнення і побутування. Так, козацьке, солдатське та селянське середовище суттєво розрізняються за характером і традиціями родинно-побутового життя.

Партесний спів розвинувся в Україні під впливом музичної культури Західної Європи і з проведенням церковної реформи у XVI ст. замінив стародавній одноголосний. Партесний хорівий спів сформувався в Україні під впливом католицької церковної служби і став (на думку К. Квітки) одним із витоків багатоголосся, що органічно поєднував особливості церковної музики та місцеву пісенну традицію гетерофонічного складу (а багатоголосся в українській пісні розвинулось в XIX столітті). Взнявши за основу партесне багатоголосся, українська православна церква виробила свій самобутній стиль хорівого співу, особливістю якого була відсутність будь-якого інструментального супроводу.

Людвік Куба (чеський музикант-етнограф, автор видання «Слов'янство у своїх піснях») характеризує багатоголосний спів як типовий вид музичного українського та російського фольклору та відзначає найхарактерніші риси народного

багатоголосного виконавства – стабільність головної мелодії, змінність голосів, випадковість складу окремих партій тощо. Підголоски розвиваються в межах милозвучності успадкованих традицій та закономірностей ладу і гармонії. Думка про багатоголосся в українській народній пісні підтримується в працях Ф. Колесси.

Немає сумніву в тому, що багатоголосний спів виник задовго до того, як почали записувати багатоголосні пісні. Перші збірки, які містили багатоголосні пісні, з'являються наприкінці XVIII ст., проте XVIII ст. не можна на цій підставі вважати початком розвитку багатоголосся в Україні.

Класик української музики М.В. Лисенко зробив великий внесок у розвиток музичного фольклору. Ним здійснено величезну роботу щодо збирання і публікації музичного фольклору, пропагування і вивчення народної творчості, розвитку теоретичної думки. У середовищі української інтелігенції та дворянства другої половини XIX ст. шанувалася переважно пісня одноголоса, близька до пісень-романсів. Та таке специфічне явище на Наддніпрянщині, як багатоголосний спів (набирає сили і поширення наприкінці XIX ст.), мимоволі проникає і в сольні збірки композитора. Так, у п'ятому випуску «Збірника українських пісень» до мелодій деяких пісень вписані дрібним шрифтом ноти, які б могли сприйматися як варіанти, та у коментарях композитор дає пояснення, що для солоспіву послугує великий нотний шрифт, а дрібний – у разі дівізі, як підголосок.

Дослідником народного багатоголосся є Л. Яценко. Стосовно походження багатоголосся він дотримується думки, що у західній Україні багатоголосся почало розвиватися в XX ст., в центральних областях воно постало раніше, але навіть на початку XIX ст. не було скрізь поширеним, та не серед усіх суспільних верств нашого народу цей процес відбувався одночасно і в однакових формах.

У монографії «Українське народне багатоголосся» Л. Яценко стверджує, що за результатами фольклорних експедицій післявоєнних років серед усіх пісень, що побутують у сільській місцевості центральних областей України одноголосні пісні становлять не більше 20–30%. Це здебільшого сольні пісні, деякі обрядові, жартівливі, частушки та інші.

Багатоголосий склад певного виду притаманний всім гуртовим пісням. Різноманіття видів українського багатоголосся пояснюється їхнім виникненням на різних історичних стадіях розвитку народної музичної творчості. Фактура народних пісень справила значний вплив на професійну хоріву музику, частково на багатоголосий склад авторських творів, хорівих обробок, аранжувань.

Становлення народного багатоголосся відбулось на ґрунті гуртового виконавства, тому воно увібрало етнорегіональні та локальні вияви української національної культури, зумовлені

особливостями природного середовища, господарського устрою, родинно-побутовими традиціями. Гуртовий спів є важливою етнопсихологічною характеристикою українського народу, що відображає потребу українців у культурній комунікації.

Вищезгадані чинники позначилися на переважанні у різних регіонах України певних різновидів співочих гуртів, на формуванні локальних виконавських стилів, тематичній різноманітності репертуару гуртів, зв'язку виконавських манер з мовними діалектами, інтонаціями, пісенною лексикою, на особливостях звукоутворення, акустичних якостях і тембральному забарвленні голосів, на різновидах гуртового розспіву та ін. Попри відмінності, регіональні та локальні співочі гурти об'єднують колективний характер виконання, наявність лідера, заспівувача, виводчика та їх функціональне розмежування, імпровізаційність виконання.

На територіях, де переважало хліборобство, домінував жіночий гуртовий спів, що спирався на календарно-обрядову пісенність. У західних регіонах, де переважали домашні форми господарювання (вишивка, малювання, ткацтво), домінували індивідуальні форми співу.

Становлення різноманітних типів народного багатоголосся тісно пов'язане з гуртовим виконавством та історичним розвитком пісенно-виконавської традиції. Гуртовий спів за особливостями хорової фактури поділяється на унісонний та багатоголосний. З цього приводу К. Квітка писав: «Одноголосий спів – не те саме, що сольний, а гуртовий чи хоровий – не те саме, що многоголосий. Гуртовий спів може бути одноголосний, тобто унісонний. І такий він був, без сумніву, давніше на Україні». З погляду специфіки виконання, фольклорист диференціює гуртовий спів «на повний голос» та «інтимний», тобто камерний спів: «Як повна воля співати гуртом не приводить до многоголосся, так і інтимний спів не конче мусить бути одноголосний...».

Висновки. Становлення народного багатоголосся відбувається у контексті пісенного

фольклору та співочої традиції, що характеризується багатоманітністю структурно-стильових та локально-регіональних типів. Формування розвинених форм народного багатоголосся, особливо характерних для ліричного мелосу, є свідченням високого рівня розвитку української фольклорної пісенно-виконавської традиції.

Перспективи подальших розвідок можливі у напрямку детального дослідження особливостей становлення народного багатоголосся.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції: Етномузикологічні розвідки. Київ-Тернопіль : Астон, 2002. 236 с.
2. Іваницький А.І. Українська музична фольклористика: Методологія і методика: Навч. посібник. К. Заповіт, 1997. 391 с.
3. Кисельов Г. Державний український народний хор. Нарис. Київ : Мистецтво, 1951. 33 с.
4. Королюк Н.І. Корифеї української хорової культури ХХ ст. Київ : Муз. Україна, 1994. 228 с.
5. Людвіг Куба про Україну. Упоряд. М. Мольнар. Київ, 1963. 224 с.
6. Мироненко Я.П. Молдавско-украинские связи в музыкальном фольклоре: история и современность. Кишинев : Штиинца, 1988. 144 с.
7. Перпелюк В.М. Повесть про народний хор. Сторінки щоденника Літературний запис В. Данилейка. Київ : Муз. Україна, 1970. 257 с.
8. Правдюк А.А. Ладові основи української народної музики. Київ, 1961. 137 с.
9. Скопцова О.М. Аспектний аналіз народного гуртового співу. Вісник КНУКіМ : Зб. Наук. прац. Київський національний університет культури і мистецтв. Київ : Видавництво центр «КНУКіМ», 2001. Вип. 5. С. 107–112. Серія «Мистецтвознавство».
10. Скопцова О.М. Народне багатоголосся як стильова ознака фольклорного виконавства. Вісник КНУКіМ: Зб. наук. праць. Вип. 12 Київський національний університет культури і мистецтв. Київ, 2005. Серія «Мистецтвознавство». С. 133–139.